

Solveig Schönmeyr

Bostadsrättsföreningen

PÅLSUNDET

Reimersholme

50 år i historisk miljö

VÅR HALVSEKELGAMLA IDYLL

Säg Pårsundet, och du menar antingen den pålade kanalen mellan Söder och Långholmen eller bostadsrättsföreningen på östra sidan av Reimersholme. Föreningen Pårsundet är holmens äldsta, drygt 50 år. Nu går den nyrenoverad och välartad in i sitt nästa halvsekel.

HSB köpte marken 1939. Då hade området genomlidit många förödande år sedan Anders Reimers, ägaren, dött och hans efterkommande sålt hans älskade livsverk.

Mitt i förfall och sörja stod hans vackra 1700-tals malmgård nedsliten, misshandlad, rivningshotad.

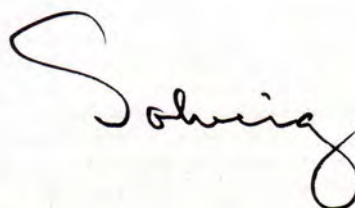
Malmgården K-märktes. Den fick inte rivas, restaurerades med stor möda.

HSB røjde marken runt den och ned till sjön. Byggnadsarbetet kom igång, och några år senare stod våra tre- och fyravåningars hus färdiga. Det var världskrig, kris och bostadsbrist. Ivriga unga människor med några tusenlappar, egna eller lånade, flyttade in trots att murbruket knappt torkat.

Några bor ännu kvar. Vi har träffat ett par av dem, och du kan läsa i den här lilla minnesskriften om hur det var när de kom hit för 50 år sedan.

Du kan också läsa om Anders Reimers, hur det var när han kom hit för drygt 200 år sedan.

Och vi är alla glada över att ön blev en plats för dig och mig och oss andra att bo på, inte en elegant lärkstad med enfamiljshus som det var tänkt innan HSB kom in i bilden.

ANDERS REIMERS

Reimersholmes består av 16 hektar. Det är ungefär som halva Gamla Stan. Av det är bostadsrättsföreningen Pål-sundet en sjättedel.

Holmen var i begynnelsen inte mycket att ha. På 1300-talet var ön ett obetydligt skär i riksdrottens Bo Jonsson Grips väldiga domäner. En bergknalle som stod upp ur Mälarens vatten vid Stockholms södra malms västända.

Bergknallen blir koholme

Fyrahundra år senare, på 1700-talet tillhörde holmen Årsta vars vidsträckta marker ägdes av ryttmästare Christian Henrik von Schell. Där omtalas den som "rå och rörstorp" under Årsta säteri i Brännkyrka. Schnells drängar skeppade över kreatur till sommarbete på den lilla ön. Mest kvigor som kunde gå där utan tillsyn instängda av Mälarens vatten.

Ön kallades på den tiden Råkneholmen, Råkenholmen eller Råkningeholmen. Möjligen för att den låg intill vintertullen vid slutet av nuvarande Högalidsgatan. Där och vid sjötullen på Långholmen skulle varor räknas och fortullas. Ön fanns obebodd på Peter Tilleus stockholmskarta 1724.

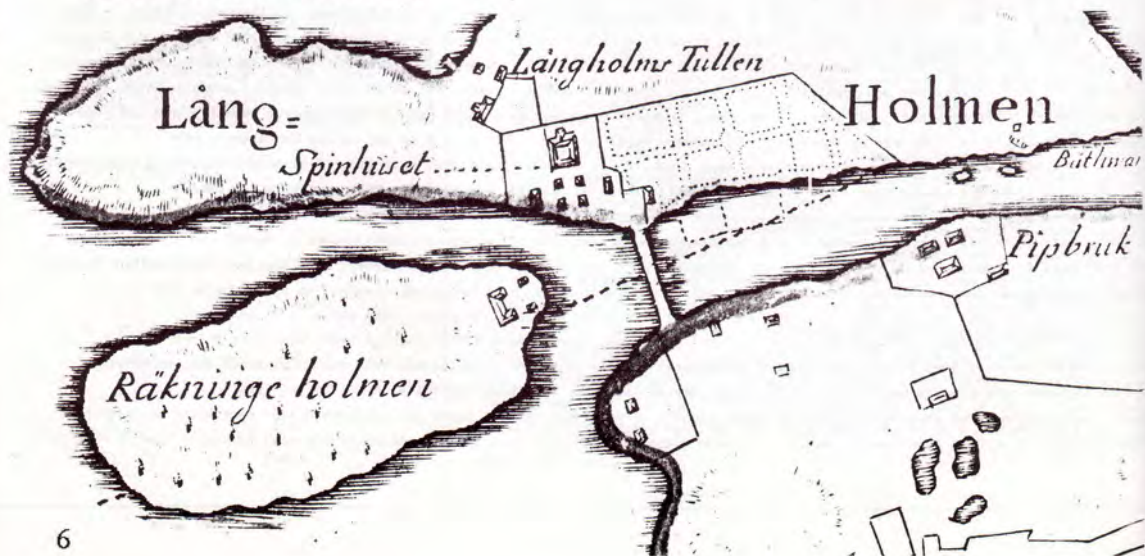
Forsta bebyggelsen

Stockholm växte stadigt, hade cirka 70 000 innevånare och behövde ny fångvårdsanstalt. Staten köpte Långholmen, där skulle bli arbetsinrättning för lost folk.

Tjänstebostad för personal byggdes på Råkningeholmen, som också löstes in. En tjänsteman med sinne för vackra vyer lät placera ett hus under berget hos oss med utsikt genom Pålunds-kanalen över Riddarfjärden mot Gamla Stan. Huset blev färdigt 1740, och då flyttade galler- och grindsmeden Petter Hård dit. Han bodde där i sju år.

Sedan kom Ulrica Berg, timmermannen Lars Norling, borgaren Johan Dahlgren och klockaren Eric Runsteen i tur och ordning.

1757 flyttade Spinnhusets kyrkoherde Olof Sundström dit med pigan Anna. De bodde där i fjorton år. Buiurman ritade en karta över ön 1751. Där finns huset med två små flyglar och två visthusbodar. Ingen bro. Man fick ro till sin arbetsplats eller gå över isen.

ANDERS REIMERS

Anders Reimers

1786 kom Anders Reimers in i bilden. Vet du vem Anders Reimers var? Inte många stockholmare vet. Men vi som går på de områden han skapat och alskat och dagligen använder hans namn för vår hemort bör ju veta.

Anders Reimers var en landsortsgrabb född 1727 i Norrköping. Föräldrarna, köpmannen Petter med hustru Brita, hade tolv barn. Vi kan anta att det var en välmående familj med rymlig bostad, bra tjänstefolk och hygglig informator som undervisade pojkarna.

Men Anders fann med tiden stugan trång. Han var kreativ, ville forma med sina händer, slå sig fram, bli rik. 1700-talets snobbiga herrmode med stora, plymagerade hattar, broderade västar, siden, sammet, spetsar och krås roade honom. Pappa Petter, som visste att pojken också hade gott raknehuvud, skickade honom till Stockholm.

Sjutton år gammal skrevs han in i Hattstofferarakademien. Denna ärevördiga församling, grundad 1640, släppte troligen inte in vilken lärning som helst. Pappa Petter med sitt nätverk av kontakter hade säkert försett pojken med introduktionsbrev.

Politisk turbulens

Årtalet var 1744. Den tidens Sverige hade hämtat sig någorlunda efter Karl XII krig och levde nu i frihetstidens ständiga fejder med intriger och mutor mellan två partier, som folket kallade Hattar och Mössor. Adeln höll sig stort sett till Hattarna och borgarna till Mössorna. Bägge ville ha makten under den snälle kung Fredrik, mest bekant för indolens och fruntimmershistorier.

När Anders började sin utbildning hade Hattarna makten, och hörde han till något parti så var det Mössorna. Men han

blandade sig inte i politiken. Allt stim, bråk i gränder, på kaffehus och krogar höll han sig utanför. Han var lärning och gesäll och gick in för att lära sig. Hade man inte adelns privilegier fick man skaffa sig andra. Han ville göra karriär. Pappa Petter höll honom antagligen med dukater.

Romantik och elegans

En gesäll skulle inte gifta sig. Det var inte opportunt, i vissa skrän till och med förbjudet. Men romantiken frodades under sjuttonhundratalet. I borgarskapets salar dansades kontradanser som kunde vara både sirliga och ystra.

Man lekte lekar, for på utflykter med häst och vagn, eller roddes av rod-darmadammer till öar och holmar där man packade upp picknickkorgar. Unga flickor i rokokokrinolin flirtade med unga, valkladda män. I de kretsarna rörde sig Anders. Valkladdhet ingick i hans yrkesutbildning. Han lärde sig inte bara den svåra konsten att göra hattar av finaste djurhår som filtade sig bra,

ANDERS REIMERS

av växtfibrer, tyger, läder och andra redan beredda amnen, han lärde sig också allt som hade med herrekipering och klädeslyx att göra. Det tog honom åtta år att få mästARBREV

Anders gifter sig

Under dessa år mötte han Agatha Christina Amnaeus, dotter till en ansedd kryddkramare. 16 mars 1753 vann han hurskap, upptogs i borgarklassen och fick rätt att öppna affär. Då kunde de gifta sig. Han startade sin affärsverksamhet i Schonfeldts gränd i Gamla Stan, där de också fått en våning. Året därpå dog hans far. Även om de var många om arvet, blev det kanske dukater som Anders behövde. Han var 27 år och familjen växte snabbt. Agatha hade tåta havandeskap, fick sex barn. Två överlevde inte spädbarnsåldern, Petter var klen, men Brita, Anders och Alexander klarade sig bra.

Inflytandet växer

Deras pappa arbetade träget, och pengarna växte. Efter första tio åren började han märkas inom borgarskapet. Då hade kung Fredrik gått ur tiden och Adolf Fredrik med sin viljestarka hustru Lovisa Ulrika blivit Sveriges nya kungafamilj. Det hände mycket i politiken, men Anders tog inga risker. Politiskt låg han lågt. Han hade köpt huset vid Schonfeldts gränd, där han hade våning och affär, och kallades grosshandlare.

Kolonistugor och malmgårdar

Under den här perioden hade folket i staden börjat söka sig upp mot malmarna under sommarmånaderna. Gränderna i Gamla Stan stank som avloppsrännor med moln av flugor överallt.

Stockholm och Paris var de huvudstäder i Europa som hade de flesta dödsfallen. På Söder i Stockholm längs 1640 års stadsplans rätvinkliga gator bodde mest fattigt folk i ruckel och träkåkar, och där fanns enstaka industrier. Men också stora grönområden, landsbygd. Stockholms enklare befolkning mutade in små lotter, där de byggde den tidens kolonistugor, odlade köksväxter, blommor och andades frisk luft. Hade gård på malmen. Malmgård. De förmögna byggde malmgårdar stora som slott och herrgårdar, bedrev åkerbruk och boskapsskötsel. Importerade märkliga exotiska växter som de prövade i svenska myllan. Bland annat potatis. Bland dem fanns Anders vänner och bekanta.

Anders själv hade nog tankar åt malmgårdshållet, men inte tid. Stadens förvaltning hade upptäckt att Reimers var en enastående duktig, noggrann och sansad medborgare med ordspråket: Nyttig flit är vila. Han blev direktör eller invaldes i styrelsen för ett flertal institutioner. Hans affärer blomstrade. Han köpte flera hus i Gamla Stan. Anders blev rådmann, och han och Agatha hade det bra.

Stora förändringar

Då dog Agatha. 1768.

Anders blev ensam med barnen i den ganska anspråkslösa våningen vid Schonfeldts gränd, och tre år tog det honom att finna en ny kvinna. Det blev Hedvig Sophia Fahlborg, också hon dotter till en kryddkramare. Med henne ville han skapa ett nytt liv. Han köpte ett hus vid breda, luftiga Storkyrkobrinken och lät arkitekt Dimling inreda en stor bostad i vacker gustaviansk stil. Anders och Hedvig gifte sig 1771. Samma år åt kung Adolf Fredrik under

ANDERS REIMERS

fastlagen ihjäl sig på en jättemiddag med "surkål, kött, rovor, hummer, kaviar, böckling och champagnevin", samt semlor, enligt Oxenstiernas dagbok.

Gustaf III's tid

Gustaf III kom till makten, och en ny tidsålder började. En tid med lekar, teater, borsdanser, tornerspel, poesi, dramatik och nya, subventionerade industrier. Men också onda krig, bondeuppror, missväxt, dyrtid, pest, fattigdom och svält. Och över alltsammans sjöngs visorna, som den där Bellman med cittran hittat på. De gick som slaggers genom gator och grander.

Troligen förstod sig Anders med sin försiktiga läggning och stora utblick över näringslivet inte riktigt på kungens slösaktiga hovliv. Men när Gustaf III sökte borgarnas stöd mot adeln, fick han Anders med sig. Det befäste Anders ställning, ökade hans förtroendeuppdrag.

Nya uppdrag

1777 blev han mitt i all annan verksamhet direktör för Spinnhuset, fängelset på Långholmen. Raska drängar rodde honom från staden över Riddarfjärden in i Pålundskanalen till arbetsplatsen. Mitt i hans väg, där Pålundskanalen möter Bergsundskanalen och Långholmskanalen i en trekantig liten sjö, Spinnhussjön, låg ön som skulle bli Reimersholme. Den hette Rakningeholmen och sorterade under Årsta Gård. Anders kände folket på Årsta, ryttmästare Christian von Schnell och hans hustru Märta Reenstierna, hon med Årstadagboken. Han visste att de ibland skickade boskap på sommarbete till ön, och att det störde fängelseprä-

ten som hade sin bostad i den gula enplansvillan vid stranden till den lilla sjön. Anders fick många tillfällen att stå i ett fönster på Spinnhuset och begrundande se på den grönskande idyllen på andra sidan kanalen. Prästens stuga låg fint nedanför berget med utsikt genom Pålundet över Riddarfjärden mot staden. Den låg i lä. Hårda vindar tog sig sällan in till sjön. Yppig vaxtlighet. Rikt fågelliv.

Anders arrenderar Reimersholme

Efter några år av begrundan arrenderar Anders Reimers 1784 östra delen av holmen. Prästen fick ny bostad på Långholmen närmare sitt arbete. 1786 köpte Anders området.

Anders Reimers var då en man i femtioårsåldern med ung hustru och tre barn. Sophie två år, Lovisa tre och Carl Fredrik nio år. Barnen med Agatha var vuxna och utflugna. Nu skulle den nya familjen ut på landet till frisk luft och frisk kallvatten. Det skulle bli en malmgård.

Sophieberg byggs

Prästens hus dög bra som undervåning, där skulle läggas övervåning, stora flyglar skulle byggas, terrass mot sjön och gediget trapphus med ingång mot berget. Vattnet utanför udden skulle fyllas ut och pålas, markytan bli mycket större och jämnas ut. Hus skulle byggas till trädgårdsmästare och tjänstefolk, ladugård och förråd. Här skulle Anders antligen få leva ut sitt förträngda intresse för odling. Han skulle skapa en engelsk park med alla de moderna exotiska växter han med viss avund sett runt andras malmgårdar. Hit skulle vänner komma till glada fester med herdinnelekar, sång, dans och bollspel. Gungor skulle hängas i träden.

ANDERS REIMERS

Folk skulle spela kort i salongerna och varma punschbålar skulle avnjutas i ljusa sommarkvällar. Båtar med uniformsklädda lakejer skulle snabbt forsla folk till och från holmen. Kanske också en färja som drogs med spel och lina över Bergsundet.

Några år senare var Anders sommarparadis färdigt. Han kallade det Sophieberg efter sin alskade Hedvig Sophia, eller snarare till minne av henne. Hon hade dött redan 1785. Hade aldrig fått se det färdigbyggt.

Arla Coldinus

Anders levde trettioett år efter sin hustrus bortgång. Han gifte aldrig om sig, levde i en växande krets av vänner. När sorgen lagt sig blommade sällskapslivet upp. Han blev aldrig ensam, hade alltid barn eller barnbarn omkring sig. Lilla Lovisa gifte sig med en glad Par

Bricolebroder som sjöng mycket vackert och säkert höll igång Reimers fester.

Anders tillhörde många ordenssällskap, men var för allvarlig för Par Bricole. Arla Coldinus hemliga orden passade honom bättre. Vid en Coldinusfest på holmen restes ett kors. Det står på öns högsta punkt, och metallplattan framför har en chifferinskriftion som visar på tre bibelställen: Jesaja 54:10, Matteus 28:6-7 och Johannes 20:29. Vid en annan stor fest 24 juni 1798 reste vänner en minnessten över honom i parken.

Den står högt uppe i backen ovanför Långholmskanalen och har texten:

Vandringsman Skåda Här Den Fordna
Räkenholmens Klippor Till Blomstrande Fält
Och Trädgårdar Förvandlade Genom den
Förtjente Rådmannen i Stockholm Herr

ANDERS REIMERS

Anders Reymers Flit Och Kostnad Från år 1784 till 1798 Har Han Här Använt Lediga Stunder Att af Sjö och Berg Tilldåna frugtbart Land. In uti Ålderdomen Gagnade Lärer Han Dig At Nyttig Flit är Hvila. Yänner Reste Honom Stenen Till Hedrande Aminnelse Och Stället Blef Kallat Reimersholm. Den 24 Junii år 1798.

Malmgården hette inte längre Sophieberg!

Hur såg han ut?

Hur såg han ut, denne man som överlevde alla sina barn utom tre och dog 5 september 1816 några månader innan han skulle ha fyllt 90 år? En o-signerad teckning visar porträttet av en medelålders herre med ganska vek profil, rak näsa, hög panna, stort valkammat hår eller peruk med tjock stångpiska.

Ett annat porträtt målat av P. Kraft d.y. visar en småleende åttioåring med tunnt hår rullat i prydliga bucklor vid öronen.

Vad tänkte han, mannen i 1700-talets spetsiga skor, silkesstrumpor, sammets-

byxor, broderad sidenväst och rock med sammetskrage, när han stod mellan kolonnerna på vår Malmgård och såg ut över sina blommande ägor? Vad kände han? Vem var han egentligen? Ser du honom?

Det har blev en lång historia om en doldis i ett fjärran tidevarv. Men hans liv var ju långt. Och mycket betydelsefullt både för hans samtid och oss sentida med borätt på det som var hans mark.

Anders Reimers' uppdrag

Anders Reimers var, förutom hattstofferare:

Ledamot av borgerskapets 50 äldste, av Bemedlingskommissionen, av Brunnsdirektionen, av Börsbyggnadsdirektionen, Kaserndirektionen, Politiekollegium, Direktör för generalassistentkontoret, Sabbatsbergs fattighus och Spinnhuset.

Rådman och riksdagsman, kommersråd och riddare av den nyinstiftade Vasaorden.

Coldinerkorset på öns högsta punkt står på en metallplatta med chifferinskrift som visar på tre bibelställen. De är inskrivna under teglet på Malmgårdens tak.

Matteus 28: 6-7: Han är icke här. Han är uppstånden som han sagt hade.

Johannes 20:29: Saliga aro de som icke se och dock tro.

Esaia 54:10: Bergen skola wel wika och högarna falla men nåd skall icke wika ifrån dig och mina fridsförbund skall icke förfalla.

Hans Floderus:

Den 18 oktober 1787 i Reimersholmes historia

En odaterad bild av den första bostadsbyggnaden på Reimersholme har nyligen publicerats, troligen för första gången. Det är i den nyutkomna monografien **"Långholmen Den gröna ön"** med **Carl Johan Kleberg** som redaktör. I kapitlet **"Ettusen år på Långholmen"** av **Arne Sundström** finns denna bild.

kommit på plats på teckningen.

Anders Reimers började sannolikt ombyggnaden så snart han köpt gården 1786, och han bor ha hunnit så har långt på hosten 1787. Det är därför med stor sannolikhet denna teckning som håller på att ritas av Elias Martins elev den 18 oktober 1787 enligt följande utdrag ur

Efter att ha studerat originalteckningen i Uppsala har jag kommit fram till följande.

Teckningen visar att ombyggnaden av bostadshuset pågår. Den norra nya flygelbyggnaden har väggarna färdiga och takstolarna håller på att resas. Panelen har tagits bort där den södra flygeln ska byggas till. Taket över envåningsdelen har tagits bort, men fyllningen ligger kvar, och den andra våningen ska snart påbörjas. Åtskilliga byggnadsarbetare måste vara sysselsatta, och tre hus har provisoriskt ställts upp som bostad för dem. De flyttas efter ombyggnaden till den sydöstra udden, där trädgårdsmästaren får sin bostad och byggs senare ihop till en U-formad byggnad. De gamla flygelbyggnaderna flyttas åt sidan och en har redan

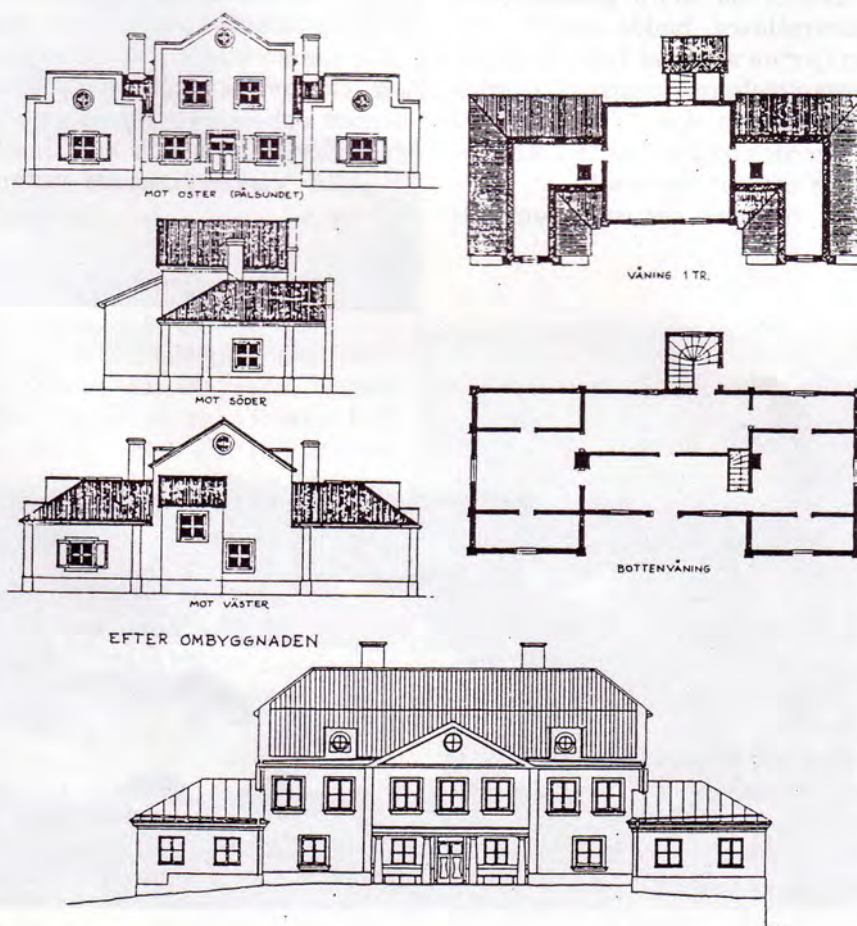
Långholmsmonografien i ett annat kapitel **"Långholmen i konsten"** av **Rolf Söderberg**. Akvarellen som omnämns är en annan **"Utsikt från Reimersholme"** än den här omnämnda bilden.

Den andre klassikern är Elias Martins **"Utsikt från Reimersholme"** över Långholms- och Reimersholmsområdena, utförd 1787. Martin hade 1780 kommit hem från sin långa vistelse i England, där han lärt en flödande och luftig akvarellteknik. När generalen Francisco de Miranda, en av Venezuelas nationalhjältar, kom på stockholmsbesök 1787 var det naturligt att de internationellt orienterade Martin och Sergel tog hand om honom. I sin resedagbok ger Miranda en livfull glimt av den utflykt, som kan förmodas ha ett samband med akvarellen. Där står den 18 oktober 1787:

Tidigt i Martins hus med vilken jag åt frukost, varefter vi begåvo oss åstad att göra ett strövtåg. Vi gingo till Pilos hem, där han lät mig se den stora målningen av konungens kröning (...) Härifrån gingo vi och togo en båt med två bra kvinnor, som rodde som djävar (...) Vi fortsatte framåt, njutande av de vackraste och lantligaste vyer, tills vi kommo till en liten ö kallad Räkneholmen (Rekenholm) vars ägare, Mr Reimers (Rimer), har ett litet utvårdshus (casino) och en trädgård

(...) Från toppen av denna ö, till vilken vi gingo upp över några mycket stora granitblock, njuter man av en perspektivvy över staden och dess omgivning- ar, som är synnerligen vacker. Här träffade vi en lärjunge till Martin, som kopierade denna utsikt (...) Härifrån passerade vi vidare till Långholmen (Langholme), som ligger nära intill, för att bese arbets- och korrektions- inrättningarna.

Med hjälp av bilden har jag gjort följande rekonstruktion av malmgårdens utseende före ombyggnaden.

NÄR INDUSTRIEN KOM TILL ÖN

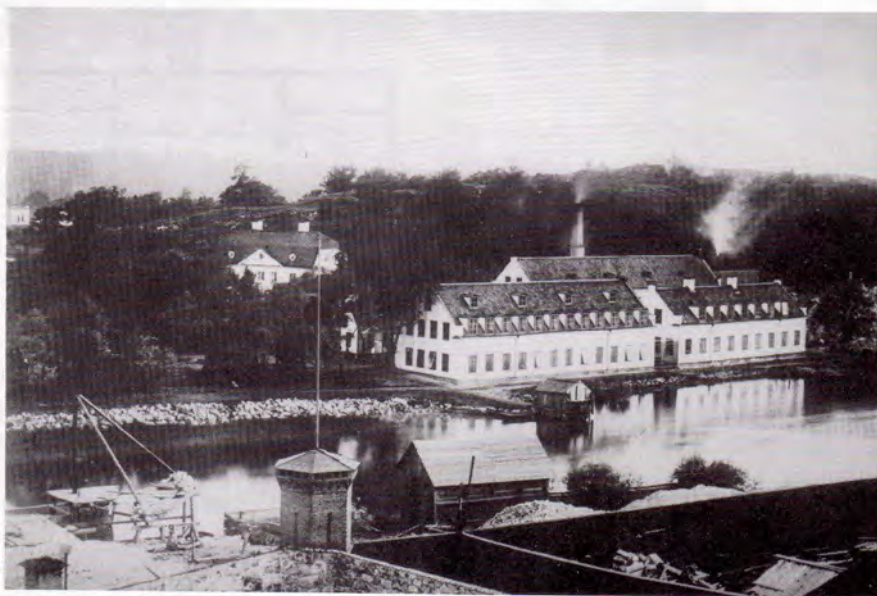
Nog är vi Du med Anders, även om han var en sträng herre.

Anders som sett mer än nog av sin samtids fylleri och skörlevnad försökte skydda sitt älskade paradis genom att göra Malmgården med agor till fideikommiss. När han skrev sitt sista testamente 1809 var hans söner döda.

Dottersonen Jacob Anders Peterson skulle överta egendomen om han kallade sig Peterson Reimers. Men det blev inte som morfar ville. Redan 1817, ett år efter Anders död, flyttade hans dotter Sophia Wilhelmina Kamner till Malmgården och bodde där till sin död 1853. Hennes son, en f.d. grosshandlare i femtioårsåldern, bodde där till dess Anders fjorton arvingar fick fideikommissbestämmelserna upphävida. Gården gick på auktion den 17 juli 1858 i Schweitzerilokalen vid Lilla Cathrineberg strax utanför Hornstull.

Stadens växande industri kom till holmen.

Sex sjundedelar av Anders agor köptes av fabrikör Carl Johan Stenström. Han fick billig mark och billig arbetskraft till sin yllefabrik, några längor lät han uppföra längs Långsholmskanalen. 300 fångar gick på specialbyggd bro från Spinnhuset till fabriken. Själv bodde fabrikören i den gula Malmgården. Tio år senare, efter ägarbyte och omorganisation, gick yllefabriken i konkurs och Stockholms Yllefabriks AB bildades. Rörelsen utvidgades betydligt. I Parken, hos oss grönområde vid Långsholmskanalen, där Anders skapat en engelsk park, planterat exotiska växter i ditforslad jord under de gamla ekarna, byggdes arbetarbostäder. Tio brädfodrade timmerstugor med smålägenheter om ett rum och kök plus spisrum på vinden och några förmansbostäder om två eller tre rum och kök. Inalles 46 hushåll. Varken rinnande vatten eller avlopp.

NÄR INDUSTRIN KOM TILL ÖN

Först 1910 fick Holmen en vattenledning vid fabrikens stall. Där hämtades vatten med hinkar och ok. Innan dess fick man nöja sig med Mälarens vatten. Man badade i Pålsundet så fort isen gått upp. Slask tömdes på Slaskbacken mot Liljeholmen.

Där låg också Skithusgränd med vedstaplar bakom dasslängorna. Sådan gränd fanns också hos oss i Parken. Det blev en samlingsplats där folk möttes och skvallret gick. Avträdenas budning fick varje familj stå för själva. Lämna nycklar till budningskontoret.

Husen värmdes med kakelugnar och belysningen var fotogenlampor och stearinljus. Det var ont om allt utom vägglöss och råttor. TBC och infektionssjukdomar härjade.

Direktörsbostaden, som Malmgården kallades, delades upp i en sexrumslägenhet, en fyra, en etta och tre vindrum. Där bodde förutom fabriksdirektören med familj och piga, nattvakten med fru och barn, en trädgårdselev och

en eldare med familj. Fjorton personer. Fyra år före sin död hade Anders Reimers gjort ett tillägg i sitt testamente. Där står att Reimersholm aldrig fick utarrenderas till värdshus eller näringsställe, inte pantsättas, belånas eller på något sätt förskingras. Det är synd om Anders. Han har haft många anledningar att vända sig i sin grav.

Men, på hans mark startade en av Stockholms första konsumentföreningar. Ett litet tegelhus som blev arbetarnas egen affär. Den öppnades vid sekelskiftet.

SPRITFABRIKEN PÅ REIMERSHOLME

Textilfabriken fanns på Holmen i nära ett sekel. Den slog igen 1934. Då hade redan i många år en dominerande fabriksgranne intagit andra hälften av Holmen. Lars Olsson Smith bildade ett bolag och köpte 1868 en fabrik där firman Jones & Co gjort ett kortvarigt försök att tillverka fotogenolja. I stället för fotogen avsåg Smith att destillera sprit.

Lars Olsson var en begåvad bondpojke från södra Sverige som togs om hand

av en konsul Smith och fick hans namn. Redan som mycket ung i Stockholm visade han ett utpräglat sinne för affärer. 1850 hade Sverige en ekonomisk kris. Banker hade svårigheter och affärer gick omkull. Också spritaffärer, brännvinet sades vara "den fattiges enda fröjd". Men många blev sjuka av spritens finkelolja och föroreningar. Antagligen för att förbättra stadens finanser startades ett brännvinsmonopol och flera tillstånd för utskänkning drogs in. 1864 fanns 504 krogar i Stockholm, kvar efter indragningarna blev 84.

Smith, som utomlands lärt sig allt om konsten att rena brännvin, fick snabbt upp spritfabriken på Reimersholme och annonserade 16 september 1876:

"- Det är långt till Reymersholm visserligen, men jag bjuder på fri resa. Det blir bara en liten lusttur. Tag kaggar med så skall jag fylla dem med tio-dubbelt renad vara".

5-dubbelt renat kostade 1,60 kannan (2,6 liter), 10-dubbelt renat 1,75 kannan. Monopolets vanliga finkel, som såldes i staden, var dyrare.

Folk for till Reimersholme i horder. Vissa dagar upp till 25.000 personer.

SPRITFABRIKEN PÅ REIMERSHOLME

Nyfikna lullade runt bland träd, buskar och byggnader mellan fabriken murar och stängsel. Yllefabrikens vakthund Jack hade säkert full sysselsättning. Kunderna forslades i kullroddbåtar eller kullvevbåtar varje timme från Riddarholmen. Kullornas valthorn blåste sina lockrop över vattnet när båtarna skulle avgå.

När textilfabriken slog igen flyttade de anställda. Nya hyresgäster kom och gick. Flyttlassen blev allt pövrare, och allt förföll.

Västra udden vid Spinnhussjön och Långholmskanalen hade underhand köpts in av Vin- och Spritcentralen. Anders vackra gård drabbades av många onda öden. Efter textilfabrikens konkurs framgick det tydligt att den stora expanderande brännvinsgrannen behövde en soptipp, där man utan att stora driften kunde lagra backar med tomma flaskor och dumpa bråte.

I boken Stockholms Gatuskyltar berättar skriver Gustaf Ek år 1933 om den lilla kala, bergiga holmen som Anders Reimers gjorde till en av Stockholms vackraste malmgårdar: "... Något som man nu knappast kan tro vid anblicken av de skräpiga skrot- och kolupplag, som belamrar den. När man kommer över den lilla bron från Södermalm gapar till vänster det stora portvalvet till Vin- och Spritcentralens hus och till höger bakom ett plank och bakom väldiga lager av tombuteljer Reimers förnåma malmgård, vars fasad ligger vinkelrätt mot en gammal lindallé - nu plats för ett skrotupplag..."

Och Åke Daun berättar i sitt kapitel om Reimersholme i Sankt Eriks Årsbok 1977 att en ortsbo 1939 lotsade runt en journalist på ön. Han skrev om vandringen längs spritfabrikens "gråa fängelsemurar till öns ännu i sitt förfall

klassiskt vackra malmgård. Där residerade nu skrothandlare John Pettersson med sitt jättelager av tombuteljer m.m. i park och allé".

Författaren Erik Askund skriver i boken Manne om sin barndoms äventyr på "glasgården" som de kallade upplaget mitt emot portvalvet till spritfabriken. "Bakom gården fanns ett stort skjul där gubben Flod, en gammal lumphandlare hade sitt lager.... Det var pojkarernas högsta fröjd att genom kraftiga ryck sätta de tusentals tomflaskorna i vibrerande rörelse så att de klingade som från ett klockspel. Då brukade gubben komma rusande och köra iväg dem. Tombuteljerna stod i lårar trave vid trave utmed staketet. De var Spritcentralens egendom. Men en del av lagret tillhörde lumpsamlare som om dagarna gick omkring med sin dragkärra och köpte upp tomflaskor och skrot..."

I slutet av trettioåret började holmens öde med rätta intressera och oroa stadens fäder. Tanken kom upp att där skulle byggas en elegant stadsdel med enfamiljshus typ Larkstaden. Ett förslag till stadsplan i den tidens anda ritades av Stockholms stads stadsplaneavdelning under civilingenjör Albert Lilienberg. Rader av trevåningars lamellhus skulle kopplas över öns berg och backar.

Samtidigt såg sig HSB om efter mark att bygga på, lade ett bud på del av holmen men gillade inte stadsplanen. Arkitekten Sven Wallander, HSB:s verkställande direktör, fick fram en bra planlösning med låghus och punkthus som gav plats för grönska, parker, vägar och lekområden. 1939 köpte HSB den bit där yllefabriken legat och skrotupplaget runt Malmgården. Området där bostadsrättsföreningen Pålsundet tre år senare skulle invigas.

ULLA BODORFF

Överst: Bostäderna på Reimersholme ligger i direkt anslutning till vattenlinjen. Överst th: Blommande hagtorn kantar den mjukt dragna gångvägen. Övan: Trots att Reimersholme ligger mitt i storstaden kan ön erbjuda båtplats nedanför fönstret och lantlig stämning.

MÄLARÖ FÖR VARDAGSLIV

Ulla Bodorff var en av de första heltidsengagerade, privatpraktiserande landskapsarkitekterna i Sverige. Redan som 25-åring, 1937, öppnade hon eget kontor i Stockholm. Folkparkerna var från början en stor uppdragsgivare. Hon lär ha arbetat med närmare hundra av parkerna runt om i Sverige.

I många av HSB:s bostadsområden i stockholmstrakten har den yttre miljön utformas av Ulla Bodorff och hennes kontor.

Dessutom arbetade hon med kyrkogårdar, industrier och förstås privatträdgårdar. Hennes arbete med Reimersholme blev internationellt uppmärksammat och är i stora delar bevarat.

Varför tycker vi om Reimersholme? Ännu efter femtio år är sovstaden på ön i Stockholm ett vackert bostadsområde. En idyll mitt i storstaden. Mycket eftertraktat av stockholmarna och ett område man inte gärna flyttar ifrån när man väl bosatt sig där en gång. Det gamla Reimersholme, dvs. den norra delen av ön med punkthusen och husen längs Långholmskanalen byggdes mellan 1942 och 1946. Före HSB-tiden bestod ön av många röda träkåkar och de flesta invånarna arbetade antingen på vin- och spritfabriken eller på yllefabriken, som fanns där då. Ön hade karaktär av bruksort mitt i Stockholm/storstaden. Med utbyggnaden blev Reimersholme en traditionell sovstad utan arbetsplatser. Idag bor drygt 4000 personer på hela ön.

Stadsplanen för Reimersholme ritades för HSB av den internationellt kände ungerskfödde bauhausarkitekten Fred Forbat, som helt underkände Stockholms stads stadsplan. I den hade man ritat in dubbelt så många hus och lägenheter. Forbat ville, precis som man gjort t.ex. på Gärdet i Stockholm, spränga stenstaden och låta husen stå för sig, så att ingen lägenhet blev instängd på någon mörk, ohälsosam bakgård. Husen skulle stå fritt i en park. Fler hus hade förstört området,

menade Forbat. Mellanrummen mellan husen är viktigt och husen behöver luft omkring sig för att framstå klart. Forbats stadsplaneidéer kom att prägla mycket av 50-talets byggande.

Bostäderna projekterades av HSB:s arkitektkontor med Sven Wallander och Axel Grape som huvudansvariga. Högst upp på ön ligger punkthusen, mitt på ön traditionella lamellhus och nere vid vattnet dels höghus och dels lägre hus, som famnar ett torg och en sunken garden. Dessa omsluter också Anders Reimers malmgård från 1790-talet, som numera är daghem. Malmgården placerades så att siktlinjen skulle föra in mot staden över Pålundskanalen. Och HSB:s arkitekter har i en gest av respekt för denna placering gjort ett stort val i huset vid vattnet så att man kan ana utsikten, samtidigt som man får vattenkontakt även inne på torget. Här nere kan man vandra mellan husen och vattnet, några meter från lägenheten kan man ha sin båt förtöjd och ett stenkast bort ligger Långholmen som en enda stor park.

Ulla Bodorff, som ansvarade för landskapsplaneringen, hade samma syn på stenstaden som Fred Forbat. Som något av HSB:s hovarkitekt för utemiljön spelade Ulla Bodorff en viktig roll i diskussionerna när man utformade HSB:s plan för

Reimersholme. Hennes samarbete med Sven Wallander sträckte sig över många år och otaliga projekt. Den karaktär av skärgårdsö som Reimersholme hade skulle poängteras. Kontrasterna mellan pilarna som speglar sig i Långholmskanalen, ekbackarna uppe på ön och de nakna berghällarna var kvalitéer som inte bara skulle bibehållas utan också förstärkas. För att skapa mellanrum mellan husen var behovet att skapa sammanhängande grönytor "som utifrån omgivande parkmark sveper in mellan huskropparna" (UB citat). Föga anar man att de mjukt böljande gräslinjerna tillkom på 40-talet och döljer schaktmassor från husen.

Begreppet 'hus i park', som myntats på 30-talet, stod sig gott menade Ulla Bodorff. Husen skulle infogas i naturmarken, som skulle sparas så mycket som möjligt. Den befintliga naturmarken styrde gestaltningen och var i långa stycken synonym med den. Med de argumenten tillbakavisade Bodorff också den kritik som ledande danska landskapsarkitekter riktade mot svenska kollegor vid denna tid "for rædsel for anlægg". För att inte våga eller vilja gestalta. Tyngdpunkten i hennes arbete låg istället på människornas dagliga mötesplatser, som utformades med speciell omsorg. Vid

I dessa mer bearbetade platser var ofta blomprakten slösande. Det bodorffska kontoret satte en ära i att använda perenner så att årstidsvariationer, färgkombinationer, storlekar och bladformer spelade mot varandra. Oftast var det landskapsarkitekt Hele Lүүs som svarade för den gestaltningen. Som exempel på dessa mer bearbetade platser på Reimersholme finns en solhylla vid bergväggen, en sunken garden, en idyllisk strandremsa, lekplatser bland blommor

och inte minst husentréerna.

Från höghusen är utsikten bedövande. Hela målarlandskapet ligger för ens fötter och horisontlinjen är obruten. Det roar att jämföra 40-talsbebyggelsen på Reimersholme med 80-talsbebyggelsen Minneberg med dess symmetriska stadsplan. Förutsättningarna var ganska likartade. Men arkitektarbetet speglar varsin tids arkitekturideal både i hus- och landskapsbehandling.

Vid en rundvandring på Reimersholme

som Byggmästarens redaktör Leif Reinius gjorde 1944 menade han att Ulla Bodorff lyckats ge sin anläggning något riktigt feminint, runt och mjukt. Nja, snarare en känslig anpassning till naturen istället för ett behov av att manifesteras. Där ligger kanske också det feminina? Och måhända är det samtidigt svaret på den inledande frågan.

CLAUS NOWOTNY

Claus Nowotny är journalist och landskapsarkitekt.

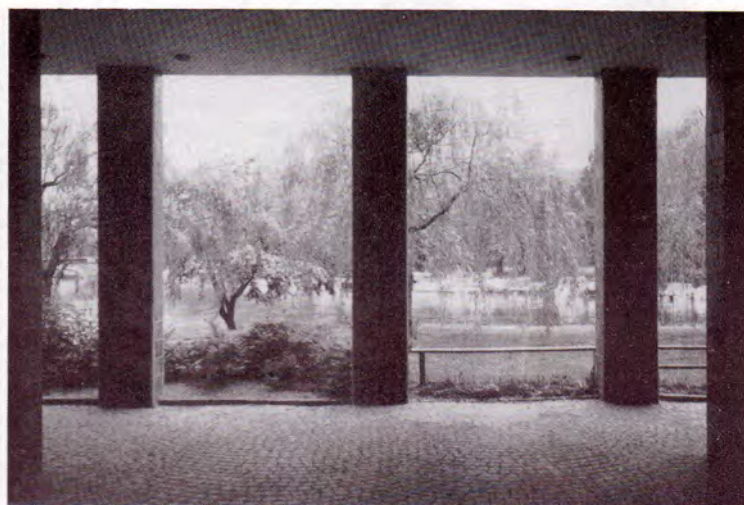
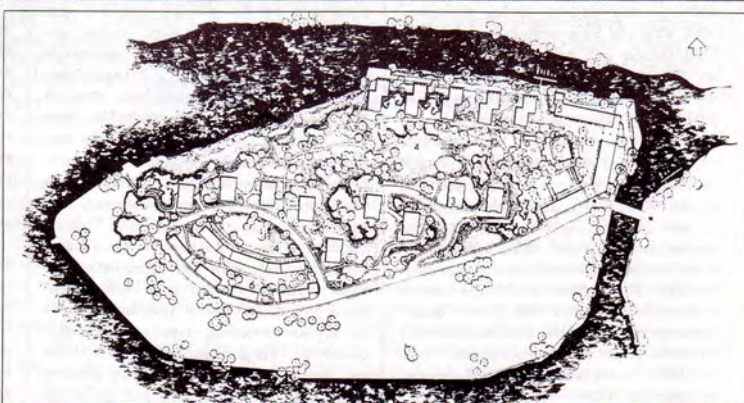

FOTO: SVEN WESTERLUND

Ovan tv och mitten th: Sunken garden vid Reimersholms malmgård. Överst th: Pelarna möjliggör fri sikt över vattnet. Th: Ulla Bodorffs plan över Reimersholme.

Ur "Utblick landskap" nr 3 1989 utgiven av Landskapsarkitekternas Riksförbund, LAR

EVENEMANG

på Reimersholme.

19 AUG. 1944

Professor Nils Sjögren visar en konststensskulptur av Sten Eriksson för kronprinsen, fru Wallander, kronprinsessan, arkitekt Wallander och utställningskommissarie Helge Widlund.

Den lilla idylliska stad i staden som här namnet Reimersholme hade en stor dag på fredagen. Det var visserligen bara HSB:s jubileumsutställning som öppnades, men evenemanget fick nästan karaktären av stadsinviqning för det vackra och välplanerade samhällets del. Strax före kl. 14 kom den flaggprydda ångslupen Bore genom det lummiga Pälundet och lade till vid Reimersholmebryggan, medförande kronprinsparet, prins Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla samt prins Eugen med uppvaktningar, överståthållaren — som tillika är utställningsbestyrelsens vice ordförande — och en rad andra inbjudna. Solen strålade över sensommargrönskan och i fönster och balkonger lågo de redan inflyttade Reimersholmeborna och beskådade ståtén: flottans musikkår spelade uppe från krönet och på det rymliga, med skön konst tätt beprydda torget trängdes folk i täta led, till stor våda för de spåda nysådda gräsmattorna och slänterna i parkplanteringen.

I den pampiga arkaden vid sjöentrén gjordes paus för att först överståthållaren och sedan kronprinsen skulle högtidstala. Hr Nothins anförande formade sig till en resumé över HSB:s tjugoföråriga verksamhet och dess banbrytande betydelse för bostadsutvecklingen i hela vårt land. Dess sammanlagda bebyggelse utgör för närvarande ett område av

Norrköpings storlek, d. v. s. föreningens medlemmar äro lika många som i rikets fjärde stad, och med ett byggnadsprogram på över 100 miljoner kronor för i år är HSB Sveriges ojämförligt största bostadsproducent.

"HSB, det är den bostadsbehövande stora svenska allmänheten själv, som tagit saken i egna händer och åstadkommit högst beaktansvärda resultat", sade kronprinsen. "Bostadsfrågans lösning är av så stor betydelse, att det hos oss knappt finns någon viktigare. Den mest påtagliga sidan av bostadsproblemet är väl antalet bostäder, och varje stadsbo har mer eller mindre personlig erfarenhet av den nuvarande knappheten på bostäder. Trångboddheten är ett annat socialt ont, som vi blott lyckats minska, ej avskaffa, trots alla tekniska, organisatoriska och ekonomiska framsteg. I fråga om bostadens byggnadsmässiga utformning och dess förseende med nutidens olika tekniska hjälpmedel ha däremot gjorts mycket stora framsteg under senaste årtionden, och HSB har gjort betydelsefulla insatser för en god bostadsstandard. Bostadsfrågans ekonomiska sida är mycket svåröf, men oerhört betydelsefull. Varje åtgärd, som kan bidra till att bringa lättnad är givetvis högst önskvärd. Mycket har ju gjorts

Kronprinsen öppnar HSB:s jubileumsexpo.

Kronprinsen har lovat inviga HSB:s jubileumsutställning på Reimersholme den 18 augusti. Utställningen hålles öppen t. o. m. den 17 september. En rad framstående representanter för statliga och kommunala myndigheter och institutioner med socialminister Gustav Möller och överståthållare Torsten Nothin i spetsen bilda utställningsbestyrelsen. Socialministern har åtagit sig att vara bestyrelsens ordförande med överståthållaren som vice ordförande. Övriga ledamöter äro rektor Alva Myrdal, byråchef Alf Johansson i byggnadslånebyrån, Stockholms stadsfullmäktiges ordförande Carl Albert Anderson, borgarrådet Harry Sandberg, riksdagsman Adolv Olsson, fil. dr Åke Stavenow i Svenska Slöjdföreningen samt HSB:s verkställande direktör arkitekt Sven Wallander. Utställningen vill visa hur långt vi i Sverige hunnit i fråga om en hemkultur, som verkligen är tillgänglig för gemene man.

både av staten och av många kommuner, och HSB:s verksamhet har med framgång satts in även på denna punkt. Problemet lösning är emellertid en fråga på mycket lång sikt, men att det måste lösas är uppenbart. Med dessa ord har jag velat understryka bostadsfrågans vikt och betyga mitt personliga intresse för den."

Sedan kronprinsen förklarat utställningen öppnad, vandrade de kungliga i över en timme runt utställningsområdet i sällskap med överståthållaren och arkitekterna Sven Wallander och Helge Widlund samt övriga medlemmar av den manstarka bestyrelsen. Bland de inbjudna gästerna märktes statsråden Sköld och Andersson i Rasjön, stadsfullmäktiges ordförande Carl Albert Anderson och borgmästare Fant samt många högre tjänstemän i staden. Tedrickning på den lilla serveringen på krönet avslutade det officiella besöket.

Och när jubileumsutställningen stängs den 17 september, kan man vara tämligen övertygad om att hela Stockholm varit ute och besett den förut okända lilla idyllen i utkanten vid Mälaren — och reimersholmarna dra en lättnadens suck över att invasionen är över och de själva åter rå om sin holme.

Protokoll fört vid Sammansittande
med medlemmarna i Bostadsrättsföreningen
Pålsundet 1:1 den 19 april 1943

Lokal; Restauranten Rymsboholms
medlemmarna intekades vid ingången
och var antalet närvarande 75 st.

§1

Mötet öppnades av v.v. Bergman
som tillade medlemmarna och repre-
sentanterna från H.S. B. med Ark. Vallander
hjärtligt välkomna.

§2

Till redf. för mötet valdes Ing. Ödland

§3

För fria protokoll utsågs E. Flåk

§4

Till justeringomän valde mötet
En Hilding Åberg och Torvald Kallsten

§5

Stall Ark. Vallander föreläste om
Fästningsernas tillkomst samt gav förhåll-
ande upplysningar om främ. Stadga.

§6

Lämnades mötet fritt för att medlem-
marna skulle få göra frågor, vilka sedan
för undan besvarades av Ark. Vallander
färdigt beslut fattades ej

§7

Föreläsning val av styrelseledamöter.
och suppleanter för dessa. Till styrelseledamöter
valdes med akklamation herrar

Bergman Otto Valfrid

Grandelius Gustaf

Eggle Per Gösta

Rubostad Erik Gustaf Adolf

Till suppleanter valdes herrar

GÖSTA GYLFE, styrelsemedlem från början

Gösta Gylfe heter en glad och vänlig man som år ut och år in setts på cykel över vårt torg och gata.

Han stannar, hälsar, känner de flesta. Har suttit med i våra styrelser, talat på våra stämmor, haft åsikter om beslut i alla år.

Redan när foreningen Pålsundet var ny och husen ännu fuktiga av målarfärg var han sekreterare på det första årsmötet. 19 april 1943. Det hölls i dåvarande restaurangen nere vid Långholmskanalen. 75 personer var närvarande. Vicevärden Otto Valfrid Bergman öppnade mötet. Därmed startade en ny epok i Reimersholmes historia.

Gösta berättar:

"När vi kom hit, Ingrid, vår pojke Per och jag, var ju Reimersholme ett fabriks- och slumområde. Lumpsamlare Pettersson, Glaspelle, hade sitt glasupplag kvar och svarta soppsäsar med glaskrot hängde på sopbilar. Här hade varit verkstäder och marken var en sörja av lera och sot. Nya hus fanns, och hus under arbete med byggnadsställningar och arbetare. De lade ut breda plankor på marken, så vi kunde gå över lorten. Här bodde många ungar, som retades med Glaspelle och slängde glåpord efter honom. När han flyttade lämnade han kvar två risiga lastbilar som ungarna klängde i. Målarna slängde ut använda färgburkar som ungarna grävde

ur med gamla penslar och målade bilarna.

Vi hörde till den där generationen som sparat och gnetat länge för att få ihop pengar till en lägenhet. Ingrid och jag fick först en etta, sedan en tvåa. Vi hade 1740 kronor att sätta in, och det räckte.

Allt var så fint och vackert, tyckte vi alla i våra nya våningar. Vi var rädda om allting. Ville inte anmärka. Men när tung, svart stinkande rök vallde upp ur pannrum ingrep vi. Det var små pannor specialbyggda för sopbränning, som inte fungerade som man trott. Maskinisten fick jobba och slita med eländet, men så kom hälsovårdsnämnden och förbjöd bränningen som sanitär o-lägenhet. Förste vicevärden hade det inte lätt. Det var kristid med dåligt material, slarvigt byggt, en hel del fick byggas om. Vi hade varmvatten på helgerna, det rann genom stålrör som rostade. Vattnet blev brunt. Men värst var det med värmen. Vi måste ha värme, inte bara för att hyresgästerna frös, utan också för att husen måste torkas ut. De eldades med vedpannor. Vedlassen kom inte trots betalning. Och veden var ohyggligt dyr. Det blev en hel del svart handel, för nöden hade ingen lag. Krisvintrarna var hårda, och vi måste ha värme.

En annan fråga som kom upp på många styrelsesammantraden var gården. Skulle vi ha asfalt eller sten? Vågorna gick höga för och emot. Asfalt smälte om det blev heta somrar, men stenlagd gård var så otidsenligt. Man beslöt att stenlägga åtminstone som ett provisorium över kristiden. Och det får vi vara tacksamma för. Stenläggningen är inte bara slitstark, den är vacker och går numera inte att ersätta.

Ungarna växte upp i en otroligt kreativ

GÖSTA GYLFE, styrelsemedlem från början

miljö. Här fanns plats för mycket bus, men också mycket spontan, kravlös undervisning. De lärde sig klänga i berg, klättra i träd och simma. Hjalpte varandra! Och alltid fanns det någon förälder som hade tid att slänga blickar efter dem. Trädgården och parken sköttes som extraknäck av maskinisten, kallad Gurra. Ungarna fick hjälpa till, bara de inte pallade äpplen av de två, stora gamla träden vi hade då. Han lärde upp ungarna och de fick en liten slant för medhjälp.

Stor var spanningen när våra jättepopp-lar blev för stora och växte med över-lut mot husen. De sågades ner utan missöde. Det är val tjugo år sedan.

Och så hade vi Hobbystugan, som då verkligen gjorde skäl för namnet. Där stod två stadiga hyvelbänkar, där fanns geringssåg, arbetsbänk med skruv-stycke, verktygsskåp m.m. Och vävsto-lar. Folk träffades där. Barnen lärde sig hantera verktyg. Fick hjälp av en ledig pappa att mecka med cyklar och mopeder. Vi hade nycklar, var det fullt

när man kom fick man komma igen senare. Så pågick det under många år.

Sedan blev det "köp, slit och släng". Bankarna behandlades illa, slets ned och försvann i stället för att repareras.

En del mindre barn lämnades till Malmgårdens dagis. Men det var rätt dyrt. Malmgården ligger på vår mark, men hör inte till oss. Den var så ned-gången att HSB ville riva. Då blev den K-märkt. Vi hade inte råd att ta den till vår förening och restaurera den.

Mälaren som hade billigare tomtmark fick ta på sig Malmgårdens reparation. Den blev färdig 1944 och var sedan en mönstergård för svenska daghem. Alva Myrdal höll den om ryggen och den vi-sades upp för utländska besökare, bland andra Elionor Roosevelt.

Ja, det var roliga, ständigt verksamma år nere i föreningen Pålsundet. Nu bor jag på Måleriet, har fått en bra våning och trivs utmärkt. Reimersholme är en fin ö att bo på. Så tätt intill storstaden, men ändå så speciell."

Konsumbutikerna Reimersholmsgatan 4-6. Foto 1944 (butikerna nu nedlagda)
Konsum Stockholms bildarkiv.

Sonja Dittrich berättar

1942 i oktober flyttade Sonja och Paul Dittrich med treårig dotter Imgard till Anders Reimers väg 12. De hade fått en tvårumslägenhet på 50 kvadratmeter på tredje våningen. Sonja berättar:

"Vi gick på plankor i lervallingen över torget bland byggställningar och hantverkare. Tomma fönster blankte överallt i de nya, fina husen. Bara några få familjer hade flyttat in och hängt upp gardiner. Allt var så spännande. Vi nästan sprang uppför trapporna. När vi öppnade vår dörr kom vi in i en underbar våning med ljusa, fina tapeter, modernt kök, ny gasspis och kylskåp. Allt vitmålat, blankt och lattskött. Slåta ytor, inga lister som man läst bara samlar damm. Stora fönster med utsikt över vattnet och stor balkong mot torget. Och nere i källaren fanns ett underverk, en tvättstuga med tvättmaskin, torkrum, låggrum och stenmangel. Det var ju bostadsbrist då, vi hade inte haft någon ordentlig våning utan tvingats bo på var sitt håll, min man och jag. Nu fick vi antligen bli en hel familj. Visst var det synd att där inte fanns hiss när vi kånkade upp vårt husgeråd, men vi var unga och starka, och visst var det bökigt att kliva i lera och moras på byggplatserna runt husen, men folk från HSB sa att det skulle bli fint med gräsmattor, buskar och blommor. Mest synd var det om vackra Malmgården, så nedsliten och rucklig att man knappt såg att den varit gul. Där bodde en lumpsamlare med ett glasupplag på gården.

Hösten var mild och det var vi glada över, för vi måste vädra mycket. Det luktade målarfärg. Och hantverkare kom ideligen för att kolla att allt var som det skulle. Men det gjorde ingenting. Alla var bussiga och förstående. Det var ett paradiset med bara ett fel.

Det låg för långt bort. Jag, som var född ovanför Slussen på Stigberget i Katarina, tyckte att jag kommit utanför stan. Hit gick ju varken spårvagn eller buss. Man fick gå upp till Hornsplan för att ta tians spårvagn eller till Heleborgsgatan för att ta trean. Och så ensamheten. Jag var hemmafru, och på den tiden var folk så stela och avståndstagande. Det var Herr och Fru och möjligen någon liten nick när man möttes i trappan. Här bodde några par som kände varandra från förr, och de fruarna höll ihop. Parhästar som jag var avundsjuk på.

Det tog ett par år för HSB att lägga gatsten på vårt torg och restaurera Malmgården. Där blev barnstuga. Imgard var där några gånger, men ville helst vara hemma hos mamma. Vi fick flera fina affärer. Sybehör, fiskaffär, Konsum och så det trevliga konditoriet här nere vid Långholmskanalen, där man kunde sitta innanför de stora fönstren och titta ut på båttrafiken.

Sonja Dittrich berättar

Bageri blev där också, med harligt bröd, som Imgard kunde gå ned och handla åt mig när hon blev lite äldre.

Vicevärden på den tiden hette Bergman. Han var nog snäll, men han hade regler att gå efter och jag var olydig. När jag fick en baby och cellstofen var dyr blev det ljusvekegarnsbyxor och blöjor och ständig tvätt. Jag tvättade i handfatet och hängde på balkongen. Han ropade åt mig och knöt näven, och jag låtsades inte höra att jag inte fick ha tvätt på balkongen. Småkläderna lukta- de så gott när de fick torka i friska luf- ten. Jag syndade med tvättider i källa- ren också, var nere efter klockan sju. Men jag insåg att jag var dum och gick till Bergman med en blomma och bad om ursäkt.

Någon sammanhållning mellan kvin- norna i husen var det just inte, utom när styrelsen skulle ta ifrån oss sten- mangeln. Då demonstrerade vi. Och stenmanglar har vi fortfarande.

Det kunde vara spännande att bo med fönster mot Långholmen. Vi såg några gånger hur fångar jagades, simmade över kanalen och fångades hos oss.

Vi såg HSB's tjugoförårsjubileum också, alla hyresgäster hängde i fönster och balkonger den vackra sensommardag 1944 när ångbåten Bore kom med flag- gor och spel, och lade till vid vår bryg- ga. Då var det fint på torget och mellan pelarna, man hade ordnat stor konst- utställning med skulpturer och konst- gjorda blommor i rabatter för att lysa upp. Flottans musikkår spelade och kronprins gustaf Adolf, kronprinsessan Sibylla, prins Eugen och flera statsråd steg iland. Vi bodde i HSB's monster- område. Det hölls tal och sedan dracks det te i konditoriet. Och nog var HSB värt att gratuleras, så mycket som den verksamheten gjort för att förbättra

folks boende.

Och så har vi stora skralen. Vi vakna- de mitt i natten 27 februari 1946 och trodde att någon sprängt hela Lång- holmen i luften. Det klirrade av sön- dersprängda fönsterrutor. Vettskrämda sprang vi ut på balkongen. Kallt var det och luften full av rök och gaslukt. Det var ett hus i spritfabriken, där de till- verkade kroton, som exploderat. Så småningom revs fabriken.

HSB byggde nya, fina hus. Unga fa- miljer flyttade hit. Vi fick buss, bättre kommunikationer inåt stan. Imgard fick fler kamrater. Vi trivdes.

Nu i pensionsåldern är vi glada över att vi aldrig lämnade holmen."

”EFTER BADET”

Många som suttit på en bänk i den vackra parken vid Malmgårdens daghem och betraktat kvinnoskulpturen mitt i parken, har säkert velat veta mer om henne.

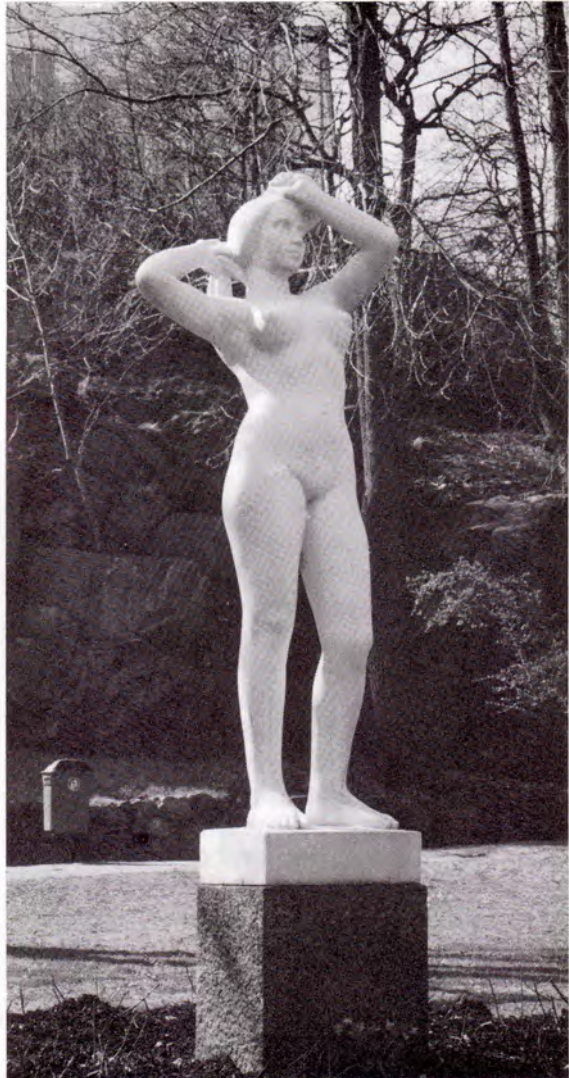
Skulpturen, som heter Efter Badet, är ett av Nils Sjögrens offentliga arbeten. Konstverket beställdes av HSB 1944, och restes samma år.

Nils Sjögren föddes 1894 i Stockholm. Han hörde till seklets tidigare konstnärskretsar med utbildning i Sverige och Frankrike. Han var professor vid Konstakademien i Stockholm mellan 1927-1941. Död 1952 i Saltsjöbaden.

Nils Sjögren var målare, skulptör och tecknare. Det är som skulptör han är mest känd.

Utgångspunkt för hans arbeten var medeltida, renässans och barockskulptur. Han utförde porträtt och monumentalverk i kärv och slagkraftig stil, opåverkad av tidens modesvängar.

Bland hans offentliga arbeten märks Sjuhäradsbrunnen i Borås med ett myller av figurer, Vasabrunnen i Kalmar, Krönikebrunnen i Skara, statyerna Finn Malmgren i Uppsala och Olaus och Laurentius Petri i Örebro, samt skulpturgrupper på Mosebacke, Liljevalchs, Moderna Museet m.m.

REIMERSHOLMES FAUNA

För dig som är road av att botanisera.

Ett klipp ur Wanje Jägers specialarbete om Reimersholme för Kungsholms gymnasium 1976:

Öns flora är ganska säregen. På 1950-talet konstaterades att det fanns inte mindre än 270 i Sveriges flora omnämnda växter. Detta beror på att Anders Reimers lät transportera jord på prämar till holmen. Tidigare fanns det inte mycket odlingsbar jord på ön. Han lät även plantera lövträd, särskilt då Ek, som utan tvivel är det vanligaste trädet på holmen. Hägg, Al, Ask, Lönn, några enstaka Björkar och Kastanjeträd förekommer också. Barrträd finns däremot inte.

Högst uppe på Reimersholme är ytan, som upptas av berget, ganska stor. I några gropar och skrevor växer örter såsom Liljekonvaljer, Getrams och en del buskar och mindre träd. På bergets sluttning mot väster är det relativt rikligt med Ljung. På berget växer också bl.a. vissa starrarter, Klokvast och Flockfibblor. Gränsen mellan själva berget och gräsmattan utmärks genom Berberis- och Rosenbuskar.

Holmens södra del är på sommaren ofta täckt med högt gräs. På de ställen där gräset är lågt förekommer plantor av Sparvnäva. Här blommar också Mandelblom, Backtrav och Nagelöst.

Själva sydsluttningen är mycket torr och växter som Harklöver, Harmacyta och Backlök trivs där. Hasselbuskar växer också på sluttningen. Nedanför backen förekommer Ängshavrerot och Renfana.

Syrenbuskar och Fläder finns på några skuggade områden. Krusbärsbuskar växer i närheten av Anders Reimers minnessten. Här ser man om våren vissa exemplar av Stornunneört och Smånunneört, som anses vara allmänna på holmen.

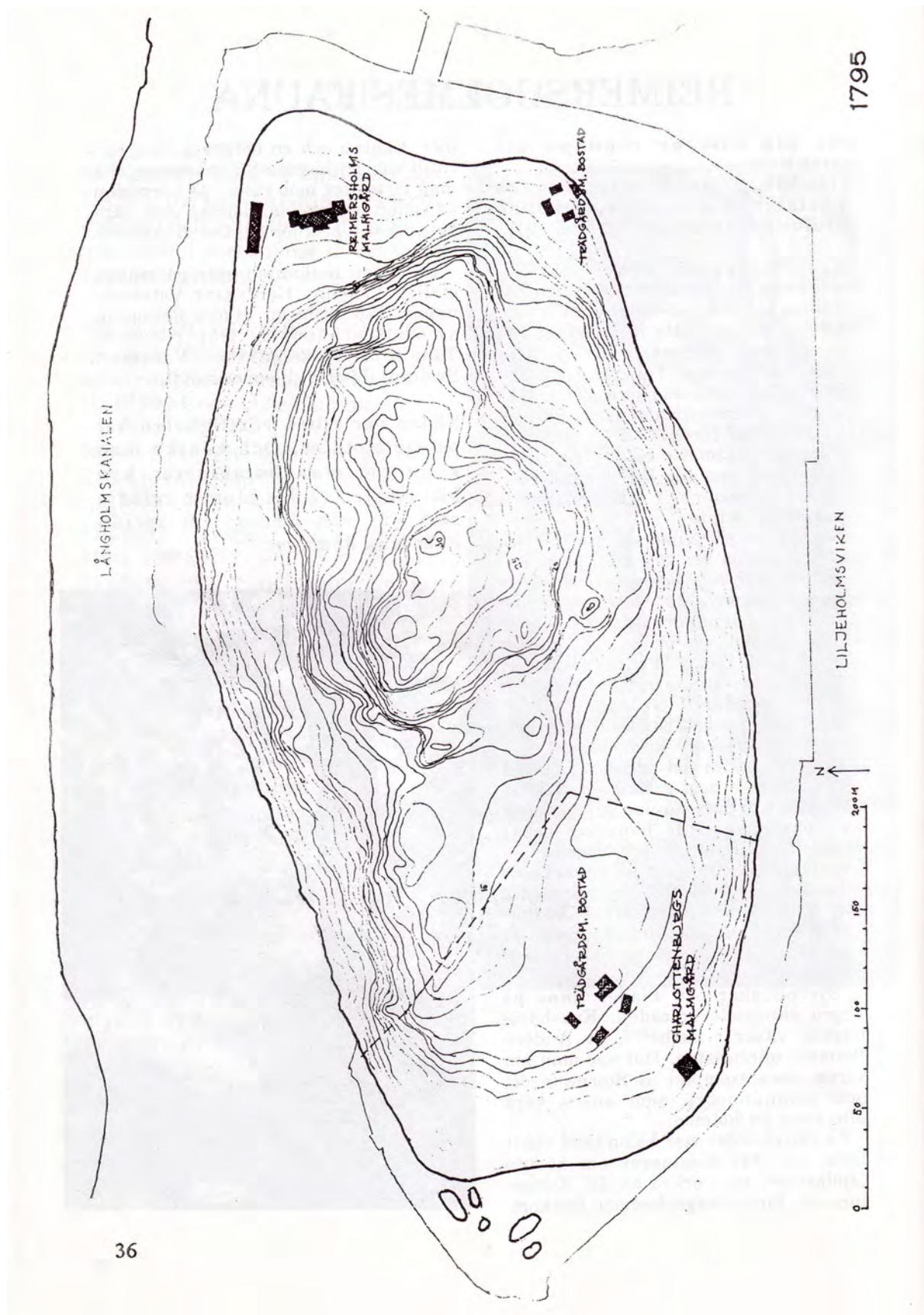
På västra sidan har koloniland vuxit igen, och där dominerar om hösten Mjölktistel, men också en del Kungsljus och Fingerborgsblommor förekom-

mer. Ekarna och en bergvägg skuggar. Intill väggen blommar Stinknävan. Om man fortsätter mot väster på norrsidan kan man se den blå blomma som sägs vara mest typisk för ön. Det är Axärenpris.

Längs strandkanten står på många ställen Vitpilar. Här växer Vattensenapen. Vattenfloran utgörs dessutom av Vattenranunkel, Gul Näckros, Topplösa, Vattenmärke, Vassstarr, Svalting, Pilblad, Blomvass m.fl.

Sådan var alltså växtligheten här på sjuttioalet. Och kanske man ännu om man botanisera kan hitta rester av den blomsterglädje som vår vän Anders lät sprida över sina domäner.

PÅLSUNDET EFTER 1940

- 1941** Reimersholme får kommunalt vatten och avlopp (elektricitet 1920)
Stockholms Yllefabrik rivs
- 1942-44** Järnbron från 1870 ersätts med betongbro.
HSB sätter spaden i jorden för bygget på f.d. Yllefabrikens mark och längs stränderna på udden runt Malmgården. Låghusvinkeln utmed vattenet och närmaste höghuset blev färdiga redan 1942, medan låghusdelen utmed Reimerholmsgatan och nästa höghus färdigställdes i mittenetappen innan resterande höghus blev klara 1944.
Malmgårdens upprustning ifrågasätts då den är för nedgången. Den K-märks och inrättas 1944 som barnstuga. Obs Malmgården tillhör ej Pålundet utan brf Malaren.
Bröd- och mjölkbutik öppnas provisoriskt i ARV 9 nov 1942 (Konsums 550:e i Sthlm). Hösten 1943 öppnas butiksraden utmed Reimersholmsgatan: Bröd och Mjolk, Specerier, Kött och Chark, Fisk samt Färg, och närmast bron Tobak.
Samma år öppnas restaurangen i paviljongen ARV 18, vilken 1956 blir hembageri och brödbutik.
- 1943** Nittonde april: bostadsrättsföreningen Pålundets första sammanträde.
Lokal: Nyöppnade restaurang Reymersholm vid Långholmskanalen. Mötet öppnas av vicevärd Valfrid Bergman. 75 medlemmar närvarande. Arkitekt Sven Wallander, direktör i HSB, besvarar frågor.
- 1944** Augusti: HSB firar sitt tjugooårsjubileum med stor konstutställning i Pålundets arkad. Bildsvit över HSB's 20-åriga historia av konstnären Hugo Borgström målad på ena långväggen och skulpturer av konstnärer som Eld, Blomberg, Grate, Sjögren, Eriksson m.fl. här och i naturen mellan husen. Prins Eugen, kronprins Gustaf Adolf och prinsessan Sibylla besöker tillsammans med andra prominenta personer invigningen.
- 1945** är Malmgården ett mönsterdaghem under Alva Myrdals överinseende.
Till hembiträden byggs i höghusen särskilda rum med tvätttrum, toalett och egen ingång, som del till vissa större lägenheter. Rum som vuxna, barn eller hyresgäster senare kan överta. "Våningen som växer" står det i annonserna.
- 1946** på årsmötet tillstyrker styrelsen att konstnären Hugo Borgströms muralmålning på väggen i arkaden skall borttagas. Viss polemik mellan förening och HSB vem som skulle bekosta åtgärden uppstår. Vicevärd Bergman reserverade sig.
- 1946** Hobbystugan öppnas. Här skall ges möjlighet till snickeri, vävning m.m. för alla åldrar. Verktyg och maskiner anskaffas. Person föreslagen av Högalids Ungdomsråd skall leda och övervaka pojkarnas fritidssysselsättning.
- 1946** natten till tjugosjunde februari exploderade Krotonfabriken på Spritcentralens område. Tryckvågen skalv i hus och tryckte in fönster i hela området.
- 1948** Ny busslinje 30 från Reimersholmsbron till Stureplan
- 1950** Långt in på femtiotalet är HSB's del av Reimersholme en världsberömd sevärdhet, som drar hit intresserade turister och delegationer från olika länder. Bl.a är Eleanor Roosevelt här.
- 1957** Reimersholme överförs till Högalids församling från Brännkyrka.

- 1964 Tunnelbanestation vid Hornstull.
- 1967 Buss 66 ersätter buss 30 från Reimersholmsbron.
Hembageriet i paviljongen läggs ned
- 1972-78 Risken för simmande rymlingar minskar då Långholmsfängelset utryms på flertalet fångar 1972. Hela anstaltsverksamheten (bl. a rättspsyk) upphör 1978.
- 1978 Spritfabriken flyttar från Reimersholme till Årstadal.
- 1980 Affärer försvinner
- 1980-81 Sopsuganläggning installeras i samfällighet med andra bostadsrättsföreningar.
Konsumbutiken vid bron ersätts av en större längre in på ön i nybygghuset på f.d. spritfabrikens område. Postkontoret flyttar in bredvid nya Konsum.
Social 4 drar in på service.
- 1986 I november startar busslinje 40 efter påtryckningar från invånarna på Reimersholme
- 1988 Pokalens bibliotek öppnas.
- 1989 Boservice startar.
Tidningen Pålundskanalen startar
Kabel-TV installeras i Brf Pålundet.
- 1990 Posten läggs ned.
Fjärrvarme färdiginstallerad.
- 1991 Roddbåt införs för Pålundsmedlemmarnas disposition.
- 1991 Portkodlås installeras
- 1992 Televerkets AXE-system införs på Reimersholme
De omfattande stambytesarbetena startar i slutet av året (klara i början av 1995).

KÄLLOR

- Erik Asklund Manne
Karen Bjaring Reimersholme, en ö i förvandling
Åke Daun S:t Eriks årsbok 1975
Gustaf Ek Stockholms gatuskyltar berättar
Hans Floderus Kartor över Reimersholme
Carl Forsstrand Malmgårdar och sommarställen
Lars Gustafson HSB under femtio år
Erik Hanses Kvarteret Råkenholmen på Reimersholme (1992,
 otryckt 3 poängsuppsats)
Wanja Jäger Reimersholme (1976, otryckt specialarbete)
Birgit Lundberg Malmgårdarna i Stockholm
Berit Wennel Reimersholme - dagsläget 1990 samt utvecklingen från
1940- talet (1990, otryckt specialarbete)

Besök på Stadsmuséet, Nordiska Muséet, HSB's bildarkiv

Tidningsurklipp från Svenska Dagbladet, Dagens Nyheter, Vår Bostad

Artikeln ur Landskap 1989 nr 3 är tryckt med vederbörligt tillstånd.